

MARGARET MEAD 1901-1978

Margaret Mead zmarła w Nowym Jorku 15 listopada 1978 roku. Zwana „pierwszą damą etnologii światowej” za życia została zaliczona do grupy klasyków. Zasłużyła sobie na tę pozycję i ten tytuł wkładem nie do przecenienia w etnologię i antropologię kultury. Sekret jej osiągnięć, jak pisze recenzent ze „Science et Vie”, Gerald Messadié (styczeń 1979), zawierał się w dwóch cechach jej charakteru: zdrowym rozsądku i szlachetności, których łączenie w studiach nad człowiekiem wydaje się być nie tylko bardzo owocne, ale przede wszystkim rzadkie i trudne w stosowaniu.

Urodziła się 16 grudnia 1901 roku w Filadelfii w rodzinie zasłużonej w służbie oświaty. Jej prawdziwą szkołę stanowiły w większym stopniu dyskusje w domu, w których brała udział na prawach partnerskich niż prawdziwa szkoła, do której uczęszczała nieregularnie. I to właśnie dyskutowane w domu problemy adaptacji kulturowej imigrantów, społecznych uwarunkowań postępów w nauce młodzieży amerykańskiej, stosunków między pokoleniami, stały się przedmiotem studiów całego jej życia.

Wiedzioma instynktem, jak ma wyglądać w przyszłości nauka o kulturze, czuła, że odpowiedzi na pytanie o charakter społeczeństwa amerykańskiego nie można szukać wyłącznie w samych Stanach. Dla ich wyjaśnienia potrzebna jest znajomość sposobów przekazywania kultury z pokolenia na pokolenie, roli kultury w przekazywaniu osobowości, określającej postawy ludzkie w procesie coraz to nowych przystosowań. Odpowiedzi na te pytania szukała wśród społeczeństw prymitywnych.

Margaret Mead kończyła studia psychologiczne w żeńskim College Barnard w Nowym Jorku w czasie, gdy wykładał tam Franz Boas zwany Papą Boasem. Pod jego wpływem podjęła swą pierwszą podróż na wyspy Samoa na Pacyfiku, uwieńczoną znakomitą książką *Coming of age in Samoa* (1928). Próbowała w niej odpowiedzieć na pytanie, czy kształt i treść dojrzewania różnić się będą w zależności od warunków społecznych. Pytanie to wynikało również z analizy sytuacji młodzieży amerykańskiej.

W 1930 roku wychodzi jej następna książka *Growing up in New Guinea*, poświęcona podobnej problematyce. Doktorat zaś uzyskuje w 1929 roku w Columbia University i przez pierwsze lata pozostaje w kręgu wspomnianej uprzednio problematyki. Poszerza ją nieco o zagadnienia równości ludzi, równości kultury, równości ras, zapewne pod wpływem prac Boasa, a zwłaszcza jego *The Mind of Primitive Man*, zwanej „Magna Carta równości rasowej”. Prowadzi nadto badania wśród Indian amerykańskich, górskich Arapeszów, Mundugumor i Tczambuli w Nowej Gwinei i Bali. W czasie badań poznaje 7 języków tych plemion. Odwiedza je ponownie po II wojnie światowej: Manus (1953), Bali (1957-1958), Wyspy Admiralicji (1964-1965). W okresie między dwiema seriami wypraw podejmuje badania nad problematyką kultur narodowych (razem z drugą wybitną amerykańską uczoną, Ruth Benedict). To zagadnienie interesuje ją zresztą głównie ze

względem na związek ze sprawą osobowości młodych pokoleń i relacją między sposobem przekazywania kultury a postępem społecznym.

W badaniach etnologicznych podejmuje pytania klasycznej psychologii. Już w książce o Samoa w polemice z Malinowskim poddaje w wątpliwość uniwersalność kompleksu Edypa. Rozbudowuje tę sprawę w *Sex and Temperament in the Three Primitive Societies*. Mimo studiów psychologicznych pod kierunkiem A. Kardiner'a nie próbuje stosować metod psychoanalizy wypracowywując własne, etnologiczne metody badania osobowości.

II wojna światowa i związane z nią problemy społeczne pobudzają M. Mead do aktywnej działalności organizacyjnej i popularyzatorskiej. Podejmuje rozważania na temat sposobów uniknięcia w przyszłości podobnych klęsk przez pogłębianie zrozumienia pomiędzy narodami i rozwoju tolerancji dla rozwiązań kulturowych przyjętych przez różne grupy ludzi. Współpracuje aktywnie z UNESCO czego przykładem jest między innymi wydanie pracy zbiorowej *Cultural Patterns and Technical Change* (1955) przygotowanej z inspiracji światowej federacji zdrowia psychicznego. Podejmuje nowe, współcześnie powstałe problemy (wpływ publikatorów na wychowanie, komunikowanie się), jest autorką projektu badań nad językiem znaków o charakterze uniwersalnym zatwierdzonego w 1965 roku przez komitet współpracy międzynarodowej ONZ.

Zagadnienia szczegółowe i regionalne różnych kultur występują w pracy M. Mead równie często jak rozważania na temat ogólnej teorii kultury, a rozważaniom na temat współczesności towarzyszą rozważania o perspektywie przyszłej i przeszłej ewolucji człowieka (*Continuities in Cultural Evolution*, 1965). W tej ostatniej książce wprowadza nas znów w klimat problemów równości rasowej.

Czytelnikowi polskiemu M. Mead znana jest z wydanej w Bibliotece Socjologicznej książki pt. *Kultura i tożsamość, studium dystansu międzypokoleniowego* (1978) i krótkiego fragmentu z książki *And keep your powder dry* w zbiorze *Etnologia*, wybór tekstów.

M. Mead znajduje się w centrum historii antropologii światowej przez kilkadziesiąt lat. Wyrasta ze środowiska próbującego praktycznie rozwiązywać niektóre problemy akulturacji w USA przełomu wieków, kolejne małżeństwa łączą ją z dwoma znakomitymi antropologami, Reo Fortunem i Gregory Batesonem, studiuje u A. Kardiner'a i F. Boasa, ojca antropologii amerykańskiej, przyjaźni się między innymi z E. Sapirem i R. Benedict, prawie przez całe życie pracuje w wielkim centrum badań etnologicznych American Museum of Natural History w Nowym Jorku. Znajomość jej prac i sylwetki jest więc kluczem do zrozumienia historii antropologii ostatniego półwiecza.

Zofia Sokolewicz

ROGER CAILLOIS 1913-1978

Roger Caillois zmarł 21 grudnia 1978 roku w Paryżu. W Polsce jego imię związane jest bardziej z krytyką literatury i estetyką niż etnologią. Znany jest jako autor *Poncjusza Piłata* oraz odkrywca i inicjator tłumaczenia na francuski *Rękopisu znalezionej w Saragossie* Potockiego. Zapomina się często, że jest z wykształcenia etnologiem związanym, podobnie jak C. Lévi-Strauss, Michel Leiris i Georges Bataille, z tak zwaną szkołą M. Maussa i H. Huberta oraz G. Dumézila.

Urodzony w 1913 roku w Reims wcześniej przejawia swoje zainteresowania literackie i filozoficzne. One później nadadzą jego studiom etnologicznym kierunek

poszukiwań głęboko ukrytych struktur uniwersalnych i wpłyną na ogromnie szeroki zakres zainteresowań i badań. Pierwsze książki dotyczące problematyki społeczeństw prymitywnych i ich filozofii to *Le Mythe et l'Homme* (1938) oraz *L'Homme et le sacré* (1939). U podstaw jego etnologicznych doświadczeń leżą wieloletnie badania w Ameryce Łacińskiej (pięć lat w Argentynie). Fascynowała go ta część świata. To on właśnie odkrył dla Francji literaturę latynoamerykańską i został redaktorem serii *La croix du Sud* poświęconej tej literaturze (Gallimard).

Jego późniejsze prace dotyczą socjologii kata, ducha sekt i władzy charyzmatycznej. Zostały opublikowane razem w tomie *Instincts et Société*. Te same problemy analizuje na przykładzie innej tematyki w tomie *Les jeux et les hommes* o interesującym podtytule *Maska i oszołomienie*.

R. Caillois prowadzi swoje badania nie tylko jako chłodny uczony z zamiarem obiektywnego opisu. Szukając istoty człowieka wartościuje swoje sądy z całą pasją przypisując wielką wartość emocjom badacza. Pasja ta przebija w jego pracach krytycznych, gdy ujawnia się nam jako gorący przeciwnik romantyzmu, w jego działalności wydawniczej jako wieloletniego redaktora międzynarodowego czasopisma filozoficznego „*Diogenes*” oraz w jego działalności w Unesco jako dyrektora działu literatur i rozwoju kulturalnego.

Ukazując człowieka w jego perspektywie antropologicznej interesował się zarówno kulturami prymitywnymi, jak i współczesną. Odwołuje się w swoich pracach do kultur amerykańskich i afrykańskich, do kultury antycznej i kultury francuskiej. Twierdził, że na całość kultury należy spojrzeć jako na długi szereg ludzkich osiągnięć połączonych myślą ludzką. Twierdzi, że „...to co wspólne, jest zarazem głębokie, zaś to co rzadkie i osobliwe, powierzchowne”. Poszukiwanie tego, co głębokie, zmusza więc go niejako do poruszania tematów pozornie nie mających ze sobą nic wspólnego jak, najbardziej może, etnoreligioznawcze studium modliszki (drukowane w pierwszej wersji już w 1934 roku), studium kata, studium władzy charyzmatycznej (z analizą powodzenia Hitlera), studium Paryża jako współczesnego mitu, eseju o chińskim cesarzu marzącym o nieśmiertelności. Rozrzut tematów tak denerwujący dla profesjonalnych krytyków spowodowany był również tym, że interesował go zawsze człowiek, każdy człowiek na świecie jako odzwierciedlenie ładu charakterystycznego dla całego gatunku.

Ładu tego szukał Caillois w symetrycznej strukturze świata dążącego do harmonii, ale rozwijającego się dzięki powstawaniu elementów dyssymetrycznych i przez to będącego w ciągłym ruchu. Najbardziej harmonijną strukturę symetryczną mają kultury ludów prymitywnych, stąd ich badanie ma fundamentalne znaczenie również i dla badania kultury współczesnej, która frapowała go niesłychanie. Tak bardzo, że czytelnik ma prawo zastanawiać się, czy wszelkie jego badania historyczne i etnologiczne nie były podjęte z myślą o wyjaśnieniu współczesności i własnego sposobu myślenia. Czytelnikowi polskiemu Caillois znany jest z tomów *Odpowiedzialność i styl* (1967) i *Żywioł i ład* (1973) zawierających jego podstawowe prace etnologiczne obok esejów literackich.

Zofia Sokolewicz

O PROJEKCIE SYNTETYCZNEGO OPRACOWANIA ARCHITEKTURY LUDOWEJ NA OBSZARZE KARPACKO-BALKAŃSKIM

W ostatnich latach, w ramach działalności Międzynarodowej Komisji Badania Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach (MKKKB), przystąpiono do syntetycznego opracowania tych dziedzin kultury ludowej, do których istnieje już możliwie

pełna dokumentacja źródłowa. W rezultacie mają powstać zbiorowe publikacje realizowane z udziałem wszystkich Krajowych Komisji zrzeszonych w MKKKB. W obrębie poszczególnych tematów ma być zachowana jednolita koncepcja wszystkich opracowań przygotowana przez wyznaczonych redaktorów i przyjęta przez zespół autorski. Tak na przykład projekt konspektu do opracowania architektury ludowej przygotował V. Frolec i opublikował w „Carpatobalcanica” (z. 1: 1978) organie MKKKB.

Zorganizowana (5-8 grudnia 1978 r.) w miejscowości Strážnice na Morawach (znanej z międzynarodowych festiwali folklorystycznych) Konferencja przez Czechosłowacką Sekcję MKKKB przy współpracy Fakultetu Filozoficznego Uniwersytetu w Brnie i Instytutu Sztuki Ludowej w Strážnici, poświęcona budownictwu ludowemu w Czechosłowackich Karpatach, stanowiła równocześnie okazję do przeprowadzenia dyskusji nad konspektem projektowanej publikacji o architekturze ludowej. W dyskusji tej, której przewodniczył doc. dr V. Frolec CSc jako redaktor i sekretarz generalny MKKKB, wzięli udział: dr Ján Botík CSc (sekretarz Czechosłowackiej Sekcji MKKKB), dr Endre Füzes (Ministerstwo Kultury i Sztuki w Budapeszcie), inż. arch. Bagra Gieorgiewa (Instytut Etnografii BAN w Sofii), dr Maria Gładyszowa (Zakład Etnografii IHKM PAN), dr Natalia N. Gracjanska CSc (Instytut Etnografii AN ZSRR), prom. hist. Jan Souček (Instytut Sztuki Ludowej w Strážnici), dr Danuta Tylkowa (sekretarz Polskiej Komisji MKKKB).

Projektowana trzytomowa zbiorowa publikacja o budownictwie ludowym w Karpatach i przyległych obszarach bałkańskich, a wydana przez Czechosłowacką Sekcję MKKKB, ma być realizowana w latach: 1979-1983 — tom pierwszy, poświęcony budownictwu mieszkalnemu; 1984-1986 — tom drugi, obejmujący budownictwo gospodarcze i warsztatowe; 1987-1990 — tom trzeci, dotyczący architektury sakralnej. Celem opracowania jest przedstawienie tradycyjnych form budownictwa ludowego w powiązaniu ze sposobami życia i gospodarowania ludności na obszarze Karpat i przyległych terytoriach oraz w północnej części Bałkanów. Główna uwaga ma być zwrócona na przeanalizowanie budownictwa od końca XIX do początków XX w. Będzie się przy tym dążyło do wykrycia różnic i podobieństw w poszczególnych elementach budowlanych wynikających z odmienności warunków ekologicznych i historycznych, jak również z różnorodności kontaktów interetnicznych. Wypływające stąd wnioski stanowić mają podstawę do określenia specyficznych rysów budownictwa karpackiego w porównaniu z innymi obszarami europejskimi.

W dyskusji nad planem szczegółowym tomu pierwszego wiele uwagi poświęcono rozdziałowi wstępnemu, w którym zostaną przedstawione najważniejsze problemy i metody badawcze, jak też zakres terytorialny i czasowy, a ponadto krytyczne omówienie materiałów źródłowych. Kilka następnych rozdziałów dotyczyć będzie rozplanowania budynków i ich usytuowania w zagrodzie oraz położenia zagrody w obrębie osiedla, następnie materiału budowlanego, technik i konstrukcji poszczególnych elementów budynków mieszkalnych wraz z urządzeniami ogólnymi. W odrębnych rozdziałach będą omówione walory architektoniczne i artystyczne budownictwa, wreszcie różnorodne funkcje pomieszczeń mieszkalnych w powiązaniu ze strukturą rodziny oraz zajęciami jej członków, jak również życiem codziennym, zwyczajowym i religijnym. Ostatni rozdział stanowić będzie ogólną charakterystykę badanego przedmiotu, w której zostanie położony nacisk na ujawnienie różnic i wspólnot kulturowych.

Projektowane prace przygotowawcze nad pierwszym tomem, a zapewne i dalszymi, prowadzone będą w dwu etapach. W pierwszej fazie poszczególne sekcje narodowe MKKKB przygotowują monograficzne opracowania źródłowe oraz etnokartogramy i materiał ilustracyjny dla obszarów karpackich i przyległych pozostających w obrębie własnych granic politycznych. Te właśnie opracowania krajowe

zrealizowane według jednolitego planu posłużą do syntetycznego ujęcia zagadnień dla całego obszaru karpacko-balkańskiego.

Zasadniczym celem Konferencji było przedstawienie stanu aktualnie przeprowadzonych badań nad tradycyjnym budownictwem ludowym, a szczególnie mieszkalnym w Karpatach Słowackich i regionach przyległych położonych w obrębie granic Czechosłowacji. Dążono przy tym do ukazania tendencji rozwojowych w podstawowych elementach budownictwa z określeniem licznych zależności funkcjonalnych.

Wygłoszone referaty można ująć w kilka zespołów. Pierwsze z nich dotyczyły krytycznej analizy materiałów historycznych, poczynając od wyników badań archeologicznych (dr D. Bialekova CSc, dr A. Ruttkay CSc). W kilku następnych poruszono zagadnienie nazewnictwa budowlanego będącego rezultatem różnicowania się i organizacji przestrzeni mieszkalnej (dr S. Kovačevićová CSc, dr I. Ripka CSc). Ponadto podkreślono znaczenie nazw miejscowych dla historii osadnictwa (prof. D. Choluj).

Na przykładzie wybranych regionów omówiono szczegółowo materiał budowlany (inż. arch. O. Máčel, prom. hist. Jan Souček), rozwój urządzeń ognio- wych (inż. arch. J. Turzo CSc) oraz rozrost przestrzeni mieszkalnej szczególnie w kierunku wertykalnym (prom. hist. S. Horváth, inż. arch. O. Máčel). Ponadto dla pewnych obszarów przedstawiono ogólną charakterystykę tradycyjnych form budowlanych oraz ich właściwości i przemiany (prom. hist. M. Sopoliga, prom. hist. J. Langer).

Szczególnie rozbudowane zostało zagadnienie podziału przestrzeni mieszkalnej ze względu na jej wielorakie funkcje. A więc istnienie w budynku określonego systemu komunikacyjnego (doc. dr V. Frolec CSc, prom. hist. J. Langer, prom. hist. M. Sopoliga), wyznaczonych miejsc wypoczynku (dr V. Valentová CSc), wreszcie wydzielonego kąta kultowego (dr J. Olejnik CSc). Duży nacisk położono także na zależności, jakie istnieją pomiędzy formą i funkcją pomieszczeń mieszkalnych a strukturą rodziny jako grupą współmieszkańców (dr J. Botík CSc).

Odrębny zespół stanowiły referaty poświęcone walorom plastycznym i architektonicznym domu (dr V. Kovářů, prom. hist. M. Medvecká), a szczególnie zdobnictwu barwnemu stosowanemu jeszcze obecnie w budownictwie murowanym (prof. dr R. Jeřábek CSc).

Poza programem inż. arch. B. Gieorgiewa scharakteryzowała zespół skansenowski *in situ* we wsi Boženci koło Gabrowa w Bułgarii przedstawiający typy budowli tradycyjnych poczynając od XVIII w.

Omówione w referatach rezultaty badawcze, odznaczające się dążeniem do wszechstronnego spojrzenia na zjawiska kulturowe przy zastosowaniu zarówno metod historycznych, jak też socjologicznych, stanowiły dowód, jak dużym dorobkiem w zakresie budownictwa tradycyjnego dysponuje obecnie etnografia w Czechosłowacji. Jeżeli równie bogatymi wynikami badawczymi mogą się wykazać inne kraje współpracujące z MKKKB, należy spodziewać się powodzenia w zrealizowaniu planowanej międzynarodowej publikacji.

Maria Gładyszowa

zrealizowane według jednolitego planu posłużą do syntetycznego ujęcia zagadnień dla całego obszaru karpacko-balkańskiego.

Zasadniczym celem Konferencji było przedstawienie stanu aktualnie przeprowadzonych badań nad tradycyjnym budownictwem ludowym, a szczególnie mieszkalnym w Karpatach Słowackich i regionach przyległych położonych w obrębie granic Czechosłowacji. Dążono przy tym do ukazania tendencji rozwojowych w podstawowych elementach budownictwa z określeniem licznych zależności funkcjonalnych.

Wygłoszone referaty można ująć w kilka zespołów. Pierwsze z nich dotyczyły krytycznej analizy materiałów historycznych, poczynając od wyników badań archeologicznych (dr D. Bialekova CSc, dr A. Ruttkay CSc). W kilku następnych poruszono zagadnienie nazewnictwa budowlanego będącego rezultatem różnicowania się i organizacji przestrzeni mieszkalnej (dr S. Kovačevićová CSc, dr I. Ripka CSc). Ponadto podkreślono znaczenie nazw miejscowych dla historii osadnictwa (prof. D. Choluj).

Na przykładzie wybranych regionów omówiono szczegółowo materiał budowlany (inż. arch. O. Máčel, prom. hist. Jan Souček), rozwój urządzeń ogniowych (inż. arch. J. Turzo CSc) oraz rozrost przestrzeni mieszkalnej szczególnie w kierunku wertykalnym (prom. hist. S. Horváth, inż. arch. O. Máčel). Ponadto dla pewnych obszarów przedstawiono ogólną charakterystykę tradycyjnych form budownictwa mieszkalnych oraz ich właściwości i przemiany (prom. hist. M. Sopoliga, prom. hist. J. Langer).

Szczególnie rozbudowane zostało zagadnienie podziału przestrzeni mieszkalnej ze względu na jej wielorakie funkcje. A więc istnienie w budynku określonego systemu komunikacyjnego (doc. dr V. Frolec CSc, prom. hist. J. Langer, prom. hist. M. Sopoliga), wyznaczonych miejsc wypoczynku (dr V. Valentová CSc), wreszcie wydzielonego kąta kultowego (dr J. Olejnik CSc). Duży nacisk położono także na zależności, jakie istnieją pomiędzy formą i funkcją pomieszczeń mieszkalnych a strukturą rodziny jako grupą współmieszkańców (dr J. Botík CSc).

Odrębny zespół stanowiły referaty poświęcone walorom plastycznym i architektonicznym domu (dr V. Kovářů, prom. hist. M. Medvecká), a szczególnie zdobnictwu barwnemu stosowanemu jeszcze obecnie w budownictwie murowanym (prof. dr R. Jeřábek CSc).

Poza programem inż. arch. B. Gieorgiewa scharakteryzowała zespół skansenowski *in situ* we wsi Boženci koło Gabrowa w Bułgarii przedstawiający typy budownictwa tradycyjnych poczynając od XVIII w.

Omówione w referatach rezultaty badawcze, odznaczające się dążeniem do wszechstronnego spojrzenia na zjawiska kulturowe przy zastosowaniu zarówno metod historycznych, jak też socjologicznych, stanowiły dowód, jak dużym dorobkiem w zakresie budownictwa tradycyjnego dysponuje obecnie etnografia w Czechosłowacji. Jeżeli równie bogatymi wynikami badawczymi mogą się wykazać inne kraje współpracujące z MKKKB, należy spodziewać się powodzenia w zrealizowaniu planowanej międzynarodowej publikacji.

Maria Gładyszowa